

נתנאל זלצמן

הרהור תשובה

ראשי פרקים:

1. הצגת הבעיה
2. שיטת ר"ת
3. שיטת הרמב"ם
4. תוקף הרהור התשובה
5. סיכום

1. הצגת הבעיה

בגמרא בקידושין (מ"ט ע"ב) נאמר, שכאשר אדם מקדש אשה ואומר לה: על מנת שאני צדיק ואפילו רשע גמור - מקודשת¹, שמא הרהר תשובה בדעתו, על מנת שאני רשע, אפילו צדיק גמור - מקודשת, שמא הרהר דבר עבודת כוכבים בדעתו.

יש לברר דעת הגמ' כיצד הרהור תשובה נחשב כתשובה ממש, ואף נקרא בשל הרהור זה צדיק, והרי תהליך התשובה מצריך וידוי, חרטה וכו' כפי שמשמע בהלכות תשובה לרמב"ם (פ"א ה"א), ואילו במקרה שלנו כדי להקרא צדיק מספיק הרהור תשובה בלבד.

כדי לבאר ענין זה נברר את שיטת ר"ת והרמב"ם לגבי תשובה בפסולי עדות.

2. שיטת ר"ת

בספר הישר (אות ק"מ) חולק ר"ת על הרמב"ם (המחלק בין דין קידושין לדין עדות)², ואומר שדין חזרה בתשובה לענין קידושין ולענין פסול עדות משום גזלן שוה, ורק בפסול עדות משום מלוי בריבית, משחק בקוביה וכד', הדין שונה. בקידושין ובגזלן, הרהור התשובה או הדיבור (בגזלן) מספיק להחשב כתשובה, אך במלוי בריבית וכד' צריך מעשה בפועל.

את טעם ההבחנה בין גזלן למלוי בריבית וכד' מסביר ר"ת, שהסיכוי שיחזור לסורו נמוך מהסיכוי שמלוי בריבית יחזור לסורם לאחר החזרה בתשובה, כיון שגזלן כאשר הוא גוזל, העבירה ברורה לו הן מבחינת המוסר

¹ הרמב"ם פוסק שאינה מקודשת גמורה, אלא ספק מקודשת, נ"ל שהוא מסיק זאת ממהלך הגמ'. הגמ' עוסקת במצבים שהמקדש התנה את חלות הקדושין במצבו הכלכלי, הנפשי וכד', הגמ' שם מציבה קריטריונים לבדוק האם התקיים התנאי, ואם התקיים חלים הקידושין. ואילו במקרה זה, הגמ' לא מבררת את המציאות (אי אפשר), אלא מתייחסת אליה כספק (שמא הרהר תשובה), וע"כ פוסקים הראשונים שהיא ספק מקודשת.

² רוב הראשונים לא קבלו את דעת ר"ת, וכך נפסק להלכה, שגזלן שרוצה להעיד, מלבד החזרת הגולה, צריך הדין לדעת שעשה תשובה מלאה.

האנושי הפשוט והן מבחינת ציווי התורה, אך לגבי מלוי בריבית וכד' אומר ר"ת: "דלא בדילי אינשי מינייהו, דמלוי בריבית ומגדלי ומגדלי חזירים הנאתן מרובה". כלומר, במלוי בריבית ומגדלי בריבית ומגדלי חזירים, כיון שהם יורו היתר לעצמם. משום שהמעשה האסור (מלוה בריבית) קרוב למעשה המותר (סתם מלוה)³, ועל כן אם ימשיכו להלוות יש חשש שיחזרו להלוות בריבית, ועל כן אומרת הגמרא: "ואימתי חזרתן? - משיקיעו שטריהן, ויחזרו בהם חזרה גמורה, ואפילו לנכרי לא מוזפי". מכאן עולה, שבקידושין ובפסול עדות משום גזל, צריך להיות הדין זהה, ואם כן מדוע בגזל דורשת הגמרא שישב הגזלה כתנאי לקבלת תשובתו? - אכן קובע ר"ת, שדרישה זו היא רק חומרא בעלמא.

3. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם כותב בהלכות אישות (פ"ד ה"ו): "המקדש בפסולי עדות... אינה מקודשת", ואילו לגבי המקדש עצמו כותב (פ"ח ה"ה): "על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור - הרי זו מקודשת, שמא הרהר תשובה בליבו". מקשה הלח"מ (פ"ח ה"ה): "ואי"ת המקדש בפסולי עדות אמאי אינה מקודשת, ניתוח שמא הרהרו תשובה בליבם?"

הגמרא בסנהדרין (כ"ה ע"ב) דיני פסולי עדות משום משחק בקוביה ופספסין (שברי עצים) וכד' אומרת: "ואימתי חזרתן מששברו פספסיהן ויחזרו בהם חזרה גמורה", והרמב"ם בהלכות עדות (פרק ב' הלכה י"ב) פוסק זאת להלכה, ומוסיף ואומר: "אבל שאר פסולי עדות שהן פסולין משום ממון שחמסו או שגזלו אע"פ ששלמו צריכין תשובה והריהן פסולין עד שיוודע שחזרו בהן מדרכן הרעה".

לכאורה זה מחריף את קושיתנו, שבניגוד לקידושין שם ההרהור מועיל, דיני עדות אפילו השבת הכלי אינה מועלת, וודאי שהרהור גרידא לא יועיל⁴. בעל "הכלי חמדה" עה"ת (ח"ד עמ' 29) שואל את אותה השאלה על הגמרא: איך יכול להיות שנעשה צדיק בהרהור תשובה, והרי עדיין לא נתכפר לו?

תירוץ הוא, שיש להבדיל בין תשובה לבין כפרה. כאשר ידוע לי רצוני לחזור בתשובה בלב שלם, אז הוא יוצא מגדר רשע ונכנס לגדר צדיק, אך עדיין לא נקרא צדיק בשלמות כל זמן שלא נמחק רושם החטא⁵, ויחזור

³ כעין זה מסביר רבינו יונה בפירושו למסכת ברכות (דף א' ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה "והא"י), לגבי קרבנות, שכשהודי יודע שהוא חטא, יש בו רגשות של תשובה מלאה ולכן הוא מביא קרבן יותר זול (חטאת), מאשר יהודי ששרוי בספק שחטא, ויש לנקוט אמצעי שיעורר בו את רגש התשובה, ולכן עליו להביא קרבן יקר יותר (אשם תלוז), כדי להמחיש את חומרת החטא ולעוררו לתשובה.

⁴ קושית הלח"מ (הלי אישות פ"ח) ובגט פשוט (קכ"ג, ד"ה יאד') ותשובתם שם.

⁵ כיוצ"ב אנו מוצאים בדברי הרב קוק ב"אורות התשובה", כאשר הרב מדבר על תשובה גופנית בפרק א' (עמ' כ"ז - מהדורת אור עציון), ואח"כ על התשובה השכלית, הוא אומר שהיא מהפכת את החטאים כולם לזכויות (ובהקדמה באגרת שע"ח וביוחד בפרק ט' - "זדונות נעשות כזכויות ממש")

הרהור תשובה

המצב לקדמותו. לגבי קידושין, כיון שהתנה אנו חוששים שמא עשה תשובה מאהבה, כלומר בגלל נכוונתו אנו חוששים שזדונותיו הופכים לו לזכויות, אך עדיין לא נקרא צדיק, ולכן עדיין יהיה פסול לעדות.

ר' יהונתן איבשיץ בסיפרו "בני אהובה" על הרמב"ם (שם בהל' אישות פי"ח הי"ה) כותב שזו אינה קושיה משום: "דהא לענין עדות קיימא לן אף שחזר בתשובה אינו כשר עד שיעידו עליו בבי"ד וצריך להיות דגזירת המלך הוא, ואפילו החזיר הגזילה בניסן, כל עדות שראה עד שהעידו עליו בתשרי פסול הוא, אי"כ אין עניינו לכאן". כלומר, לפי דבריו משמע שהדיין צריך לדעת שהעד כשר, משאי"כ בקידושין שכדי לקדש לא צריך להיות ידוע שאתה בן אדם כשר, וכדי להקרא צדיק מועיל הרהור. ממשיך הי"בני אהובה" ואומר: "ועוד דמה בכך דהרהור תשובה, מכל מקום בשביל זה אין הבי"ד מקבלין אותן לעדות". כלומר, בגלל שבעדות מעיד העד על מישהו אחר, ומכיון "שבקרוב אלקים ישפוט", העד צריך להיות נקי ללא רבב, לכן רק הרהור אינו מספיק אלא אנו צריכים ידיעה שעשה תשובה שכוללת החזרת הגזילה.

לסיכום, לפי שיטת הרמב"ם, ע"פ הסבר הי"כלי חמדה" ותירוץ ר' יהונתן איבשיץ, הרהור תשובה אמנם אינו מהווה כפרה אלא סימן לתשובה מאהבה, וזה אינו דומה לפסולי עדות, שבפסולי עדות בי"ד צריך לדעת בודאות שחזרו בתשובה.⁶

4. תוקף הרהור התשובה

עדיין יש להבין בין למר ובין למר, כיצד ההרהור עצמו, נחשב תשובה ממש אף ללא חרטה ווידוי וכו'. אומר רבינו יונה:

"ברגע קמן יצא מאפילה לאור גדול כי עת אשר יאזין ויסכית לבבו יבין ושב ויקבל ביום שומעו דברי מוכיח... ומעת אשר קיבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו קנה נפשו זכות ושכר על כל המצוות והמוסרים, ואשריו כי צדק עשה בשעה קלה וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (מכילתא בא - י"ב, ב'; שמות י"ב, כ"ח) "וילכו ויעשו בני ישראל" - וכי מיד עשו והלא לא עשו עד ארבעה עשר יום לחודש? - אלא כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד וכו'." (שערי תשובה, שער ב' פסקה יז).

מדברי רבינו יונה משמע, שעצם הרצון והשאיפה של האדם לעשות תשובה, זהו עיקר התשובה. את החיסרון במעשה הוידוי⁸, ניתן יהיה להסביר ע"י עיון בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה, משמע מהרמב"ם שם, שיש הפרדה

ולא כמו בתשובה גופנית, ששם החטא עדיין נשאר והתיקון עוד לא מבוסס, והיא מחייבת את שאר תהליכי התשובה (ראה שם פרק א').

⁶ וכן פוסק השו"ע (חוי"מ סימן ל"ד סעיף כ"ט).

⁷ וכיוצא בכתב ר' יונה בפירוש המשניות לאבות (פי"ג מ"ט).

קול ברמה

בין התשובה עצמה עליה הוא מדבר בפרק ב' הלכה ב', והוא מסביר שכולה בלב בלבד, לבין המעשה שבתשובה (הוידוי), עליו מדבר הרמב"ם בפרק א' הלכה א' ע"ש.

היסוד המתבאר, שהתשובה הגדולה, הפנימית, אינה יכולה להשאר בגדר מחשבות ותחושות בלבד, אלא חייבת למצוא לה את ביטויה בעולם המעשה, ועל כן יש צורך בוידוי. אבל בעצם הרצון האמיתי גנוז הכל, והוידוי אינו אלא הוצאה מהכח אל הפועל של מחשבת התשובה, שכבר קיבל שם צדיק והוידוי הינו תוספת שלמות ובירור שם זה.

5. סיכום

מצאנו שתי גישות ביחס ההלכה אל בעל תשובה לעניין קידושין ולעניין עדות, האם לגבי עדות: גזל נחשב כמו מלוי בריבית ופספסין (שזוהי דעת הרמב"ם, טור, שו"ע וכו'), או שאינו נחשב (כדעת ר"ת). הרמב"ם הבחין בין דין קידושין לדין עדות, ובארנו את סיבת ההבדל ביניהם, לעומת ר"ת המחלק בין העברות וחשש החזרה מהן. עוד התבארה לנו מעלת התשובה, שאף בהרהור קל קונה אדם שם צדיק הלכה למעשה, אף שבאמת היציאה אל הפועל לתשובה שלמה הינה דרך ארוכה וקשה. אולי זו כוונתו של הרב קוק בפתחה ל"אורות התשובה", שמצות התשובה הינה: "מצד אחד קלה שבקלות, שהרי הרהור תשובה הוא כבר תשובה, ומצד אחר היא קשה שבקשות, שלא יצאה עדיין אל הפועל במלואה בעולם ובחיים".